

Gifbeker voor Guillaume de Saint-Amour

'Wie zou die plaats (van Zijne Heiligheid) ten koste van zijn hele vermogen willen kopen en, eenmaal gekocht, met zwaard en vergif willen verdedigen ?

Erasmus *Lof der Zotheid*. Utrecht:Spectrum, 1969:124-133.

A.M.G. Rutten

Het met vergif uit de weg ruimen van een gehate tegenstander is door de eeuwen heen een geliefde strijdmethode geweest, die verreweg de voorkeur genoot boven het gebruik van het zwaard. In de dertiende eeuw komt het 'stille wapen' zo frekwent in beeld dat men bij ieder sterfgeval wel twijfelt of er geen gifbeker in spel is: een echte vergiftigingsepidemie die ook waarneembaar is in begin 17^e eeuw. Het arsenaal aan gifmiddelen was rijk genoeg en met plantaardige middelen als *aconitum*-, *colchicum*-, *veratrum*-, *hyoscyamus*-, *mandragora*-, *helleborus*- en *conium* soorten, die soms opium of *chelidonium* kregen bijgemengd om braken en heftige krampen wat te verdoezelen, kon men goed uit de voeten. Wilde men zich oriënteren dan waren er o.a. de boeken van Nikander (rond 250 v.C.), Wahshiya (9^e e.), Petrus de Abano (13^e e.), magister Santes de Ardoynis (15^e e.) en de gifmengers blijken uitstekend op de hoogte te zijn van de toxicologische eigenschappen.

Onderstaand artikel gaat over het uitschakelen in de 13^e eeuw van de magister van de Parijse universiteit, die door de dominicanen als een lastpost werd beschouwd.

Proloog

De universiteiten hebben in de 13^e eeuw hun definitieve gestalte gekregen. Die van Parijs kan zeker wel tot voorbeeld strekken. Ze werd in 1200 opgericht met 'lettres patentes' van koning Filips II Auguste (1165-1223) en omvatte kunsten, wijsbegeerte en theologie, later rechtsgeleerdheid en geneeskunde. Sorbonne was de aanduiding van de faculteit theologie. Rond 1720, verscheen er een grote botanische tuin langs de Jardin des Plantes van de grote botanist Antoine de Jussieu. In het onderwijs kende men drie trappen van leerlingen: baccalaureaten, licentiaten en meester of doctor, wat door paus Gregorius IX schijnt te zijn ingevoerd. Het hoofd was de *Capital Scholarium*, later *Rector* genoemd. Bij het onderwijs aan de universiteit bezetten de wereldgeestelijken en de bedelmonniken (mendicanten) ieder een stoel of leerplaats. Twee mendicantenorden, dominicanen en franciscanen, hadden een college waar niet-ingeschreven studenten (hospites) lessen konden volgen zonder betaling. Daarmee niet tevreden stelden dezen als eis een tweede leerstoel theologie. Maar de universiteit verbood dat twee leerstoelen door kloosterlingen werden bezet en op deze wijze de wereldlijke geestelijken zouden verdringen. Een vurig bestrijder van de eisen van de predikheren was de rector van de universiteit Guillaume de Saint Amour. Hij was geboren c.1202 en werd rond 1238 in een brief van paus Gregorius IX aangeduid als Kerkelijk Magister in de Kunsten. In 1250 krijgt hij de titel van pauselijk erekapelaan en een leerstoel als Magister Regens in de theologie aan de Universiteit van Parijs. In datzelfde jaar eist paus Innocentius IV

meerdere leerstoelen op voor de bedelorden van franciscanen en dominicanen (mendicanten).

Het conflict 1252-1257

Al spoedig raakt Guillaume verwickeld in wat genoemd wordt de *mendicantenstrijd*, als spreker, schrijver en later als leider van de tegenstanders van de bedelorden. In zijn werk *Liber de periculis novissimorum temporum* (1256) concludeert hij dat de leefwijze der mendicanten geen bijbelse basis heeft, gevaarlijk is en tot destructie van de Kerk zal voeren. De dominicanen gaven de strijd niet op en verzochten paus Innocentius IV 'herstelling van hun rechten'. De Heilige Vader gaf aan de bisschop van Evreux de volmacht om ieder die weigerde aan het verlangen van de dominicanen te voldoen in de ban te doen. In 1256 werd Guillaume zijn magisterambt en titel van pauselijke kapelaan ontnomen. De universiteit protesteerde en de dominicanen hielden zich stil tot de opvolger, paus Alexander IV was gearriveerd. Deze gebod het universiteitsbestuur opnieuw de dominicanen alle leerstoelen te geven die ze verlangden. Prompt gingen rector en leden van de universiteit in staking en deelden mee dat ze, nu ze van de universiteit waren verdwenen, zich niet meer druk maakten om een pauselijk bevel. De paus was razend en gaf opdracht aan de bisschoppen van Orleans en Augerre iedereen die de dominicanen niet wilde aannemen hun waardigheden en bedieningen af te nemen, maar de Franse koning belette de uitvoering van het pauselijke bevel. Het universiteitsbestuur, moe geworden van het geharrewar, besloot toe te laten dat de dominicanen onder bepaalde voorwaarden twee leerstoelen zouden mogen hebben, maar dan gescheiden van de gemeenschap van leraren en leerlingen. Dat verdrag zou de rust op de universiteit hebben hersteld ware het niet dat de paus, die zich geschaad voelde in zijn pauselijke waardigheid, eiste dat alles in oude toestand werd hersteld en de koning vermaande daartoe zijn hulp te bieden. Als grootste nagels aan zijn doodskist beschouwde hij de lastposten in het bestuur van de universiteit.

Het was de paus intussen gelukt twee medestanders van Guillaume, Magister Odo van Douai en Chrétien de Beauvais, van hem los te weken en in te palmen.. Het liefste had hij hen van al hun waardigheden ontheven en het land uitgejaagd. Maar van deze opzet kwam niets terecht. Guillaume werd door de dominicanen aangeklaagd vanwege zijn *magnum opus*, waarover ook de paus zeer gebelgd was. Om de paus te overtuigen van de waarheid van zijn boek werd in 1254 een reis gemaakt naar Anagni. Aanvankelijk leek het dat hij de paus kon overtuigen. Zodra hij echter was vertrokken stuurde die hem een brief na waarbij hij hem verbood nog in Frankrijk te komen of in het openbaar

te leren of prediken. De universiteit werd gelast de dominicanen zonder tegenspraak aan te nemen, een opdracht die geweigerd werd. De paus gaf de strijd echter niet op en liet weer nieuwe bevelschriften vol zware straffen en bedreigingen tegen de ongehoorzame leden der universiteit afkondigen, waardoor uiteindelijk het bestuur ertoe gebracht werd de bedelmonniken in hun gezelschap op te nemen.

Na de dood van Alexander had de universiteit wat rust. In 1262-1265 opent Guillaume echter opnieuw de aanval op de bedelorden met zijn boek *Collectiones catholicae* dat bij paus Clemens IV in oktober 1266 veel irritatie opwekt en openbaar werd verbrand. Hij besluit grof geschut in te zetten en roept de hulp in van Thomas van Aquino, Bonaventura en Thomas van York, waar Guillaume nauwelijks tegen opgewassen is. Ook bij de dominicanen bracht de actie van Guillaume zoveel ontzetting en wraakgevoelens dat men besloot hem voorgoed het zwijgen op te leggen.

Executie

Op een donderdagmiddag in september 1272 meldde een bij een naburig klooster ingetreden lekenbroeder (*conversi of donati*) zich aan de poort van het dominicaner klooster, waar hem een onderhoud was toegestaan. Om zo min mogelijk de aandacht te trekken had de prior het gesprek niet in het klooster St.-Jacques gepland, maar maakte gebruik van de gastvrijheid van het zusterklooster in Prouille. De monnik was klein, zijn te lange soutane wapperde om zijn magere benen; een sjofel figuur maar waakzaam. Zijn kraalogen zwenkten onrustig door de kamer zonder de provoost ook maar aan te kijken.

“En hoever bent u gevorderd, broeder Isidorus?”

“Eerwaarde Vader ik heb alles geregeld zoals u mij hebt opgedragen”

“En waardoor verdwijnt deze ketter?”

“Weet onze Heilige Vader Clemens IV van het plan?”

De prior kreeg een hoog rode kleur en ontweek het antwoord

“Gaat u nu maar door met uw uitleg”

“Ik heb hier een pot met miraculeus vergif dat ik kocht bij Marie Delhaille en zij is uiterst bekwaam in het samenstellen van dodelijke medicamenten. Het is in een beker wijn nagenoeg niet te proeven. Een geringe hoeveelheid voert binnen een uur tot de dood....En om zijn belezenheid te tonen citeert hij Juvenalis: *Aconit drinkt men niet uit aarden kruiden, alleen wie een edelstenen beker naar de mond brengt....*”

De prior gaf geërgerd een teken dat het onderhoud beëindigd was

“Maar Uwe Doorluchtigheid...”

“Had u nog vragen?”

“Ik zou graag de beloofde 20 dukaten ontvangen als voorschot zoals mij is toegezegd.”

“U krijgt 15 dukaten”

De broeder vertrok en trof voorbereidingen voor een reis naar het dorp Saint Amour.

Guillaume was intussen in Rome gevangen gezet. Hij simuleert zich te onderwerpen aan de pauselijke dwang en gaat na invrijheidstelling nog korte tijd in Macon prediken. Daarna trekt hij zich terug in zijn geboorteplaats Saint Amour in het graafschap Bourgondië.

Hij voelt zich eenzaam en ziet ieder bezoek als een welkome afwisseling. Wanneer op 13 september 1272 de broeder zich aanmeldt wordt hij dan ook hartelijk ontvangen en op de dis genodigd. Er wordt gedronken en gelachen, maar de dukaten branden Isidorus in zijn zak. Zodra hij de kans ziet voltooit hij zijn plan. Spoedig wordt de gastheer onwel, hij valt en wordt door de broeder op bed geholpen. Daarna verdwijnt deze schielijk, steelt het paard van Guillaume en vertrekt in galop. Maar hij zou zijn hand overspelen. Onderweg fantaseert hij over welke onderscheidingen hij wel van de paus zal ontvangen, welke eerbewijzen hem toevallen, hoe hij zal stijgen in de achting van medebroeders en het volk. Vlak bij het dorp Balanod schrikt het paard door een overstekende slang en werpt de berijder uit het zadel. De broeder komt zo ongelukkig terecht dat hij zijn nek breekt. De geldbuidel rolt in de afgrond.

SUMMARY

William of Saint-Amour: Victim of the poison cup

This article deals with a poisoning case in the medieval conflict between the mendicants (beggar clergy) and secular clergy at the University of Paris. The thirteenth century is often associated with a poisoning epidemic. The number of reported cases of criminal poisoning actually remained fairly constant throughout the century. Poisoning is the easiest form of murder to get away with since it could be done in such secrecy and because its proof relied mainly on circumstantial evidence. In 1272 the provost of discontented Dominicans conspired in the *mendicants conflict* to commit the ultimate crime the assassination of his opponent, the regent theologian William of Saint-Amour of the Paris University.

Literatuur

Barilleaux, J., William of Saint-Amour, Speeches against the Mendicant Orders. Oscar Journal, 12(2003)24.

Douie, D.L., The conflict between the Seculars and the Mendicants at the University of Paris in the 13th century. Aquinas Society of London 23. London 1954.

Dufeil, M.M., Guillaume de Saint Amour et la polémique universitaire parisienne Paris: Picard 1972.

Guilelmi de Podio. Laurentii Chronica in: A. Duchesne: Histor. Franc. Script, tom. V:528

<http://www.unibuc.ro/roleBooks/secular.pois.htm>

Nicandros von Kolophon, *Alexipharmaca seu de venenis in potu cibove homini datis*. JO.Gottlob Schneider, Halle:Waisenhaus, 1792.

Santes de Ardonyis. Opus de venenis. Basel:Perna 1562.

Suikers G. & Verburg, I. Algemene kerkelijke en wereldlijke geschiedenissen des bekenden aardkloots. Amsterdam: Wetstein, 1721,II,V,IV: 48 ev.

Touwaide, Alain, Theriaka y Alexipharmaka de Nicandro. Barcelona: Moleiro, 1997.

Wahshiya, Ibn., The book on poisons. Medieval Arabic Toxicology. Levey, M., Trans. Am.Philosoph.Soc.56(1966) part 7.

Zimmermann, A., Die Auseinandersetzungen an der Pariser Universität im XIII Jahrhundert (Miscellanea mediaevalia 10) Berlin-New York, 1976..,

Dr.ap.A.M.G. Rutten
Luytelaer 39
5632 BE Eindhoven